

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто мовну ситуацію в Україні, специфіка якої пов'язана із наявністю різних мов, територіальних і соціальних діалектів, які використовуються для комунікації членів суспільства між собою. Проаналізовано законодавчі підґрунтя функціонування української мови як державної та мовне законодавство в цілому.

Ключові слова: комунікація, мовна ситуація, мовна політика, мовне законодавство, державна мова.

Мовна політика – це сукупність цілей і методів, що регулюють мовну ситуацію у різноманітних сферах суспільного життя. Мовна політика включає питання державної мови, мови навчальних закладів, мовних прав національних меншин, а також мову засобів масової інформації, реклами, наукової і технологічної літератури. Вона є інструментом для уникнення міжетнічних конфліктів і забезпечення культурних прав національних меншин.

Мета розвідки – розглянути мовну ситуацію і статус української мови у сучасній Україні, проаналізувати законодавчі аспекти функціонування української мови як державної та мовне законодавство в цілому. Мовна ситуація – це ситуація, пов'язана із наявністю різних мов, територіальних і соціальних діалектів, які використовуються для комунікації членів суспільства між собою. Мовна ситуація в Україні є доволі специфічною. Попри те, що офіційно державною мовою є українська і повинна бути мовою більшості, насправді ж вона є мовою меншості, а в Україні існує російсько-українська двомовність.

Протягом останніх років, починаючи від проголошення незалежності, в Україні є ряд чинників, які гальмують українізацію, популяризацію української мови і запровадження у всі сфери суспільного життя. Це незахищеність мови, вільний вибір мови друку і ведення телепередач засобами масової інформації, запровадження інших мов у школах і вищих навчальних закладах, відчуття другосортності української мови в українців і перехід на інші мови при спілкуванні.

Мовна ситуація в Україні і породження нею мовних проблем не є явищем новим. Суперечності в Україні щодо мови ведуться ще з давніх часів.

На початку 1960-их років у системі Академії наук СРСР було створено Наукову раду, що займалася питаннями розвитку національних мов, пов'язаного з розвитком соціалістичних республік як окремих національних утворень. Але вивчення існування й зв'язку мови і суспільства стосувалося лише російської. А в національних республіках, в тому числі і в українській, наголос далі робився на домінуванні і першості російської мови [6, С.32 - 45].

Наприкінці 1980-их років з початком перебудови в СРСР почали вестися дискусії щодо стану національних культур і мов. В УРСР по свій її території

утворювалися громадські організації. У 1989 році ЦК Компартії України видав закон УРСР «Про мови в Українській РСР»; у ньому йшлося про те, що УРСР проголошує офіційною державною мовою українською з метою розкриття потенціалу і розвитку народу[7, С.367].

Незважаючи на закріплення статусу державної мови у законі 1989 року і Конституції незалежної України, українська мова все ж залишається витісненою з багатьох сфер суспільного життя. Для подолання двомовності у державі не достатньо було лише офіційного надання українській мові статусу державної.

Щодо основних засад функціонування української мови в Україні, то про це свідчить стаття 10-та першого розділу Конституції: «державною мовою в Україні є українська мова. Під державною мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України... Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом» [1, С.4]. Сьогодні більшість аспектів цієї статті не дуже розвивається, адже з кожним днем спостерігається масове поширення іншої мови в усіх сферах нашого суспільства.

На початку 2010 року чинний президент В. Ющенко підписав указ, у якому йшлося про те, що: «...пріоритетом державної мовної політики має бути утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації й українського народу – громадян України всіх національностей». Двома роками раніше, у 2008 році, В.Ющенко видав указ про створення спеціально уповноваженого центрального органа виконавчої влади з питань державної мовної політики, але його, на жаль, так і не було створено.

У 2010 році Кабінет Міністрів постановив скасування екзамену з української мови при вступі в аспірантуру та кандидатського екзамену з української мови, а Міністерство освіти і науки, молоді та спорту внесло деякі зміни до проведення зовнішнього незалежного оцінювання, тим самим применшивши роль української мови на освітньому рівні.

Запровадження будь-якої іншої мови як другої державної конституційно неможливе, бо Конституція України називає державною одну єдину мову: «...мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя в Україні». Такою мовою в Україні є українська мова: «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом» [1, С.8].

Варто зрозуміти, що закликаючи до проголошення другої державної мови або розробляючи спрямовані на це законопроекти, поглиблюються міжетнічні

конфлікти. Законодавство з приводу мовної ситуації треба розробляти в аполітичній атмосфері й з використанням знань провідних діячів у галузі народознавства, політики, соціолінгвістики, а мовна політика держави повинна враховувати особливості історичного розвитку і мовних протиріч держави [2, С.4].

Основні положення зареєстрованого у вересні 2010 року у Верховній Раді проекту Закону «Про мови в Україні» містить багато протиріч, зокрема *Стаття 5. Цілі і принципи державної мовної політики:*

1. Державна мовна політика України базується на визнанні і всебічному розвитку української мови як державної і гарантуванні вільного розвитку російської мови, інших регіональних мов або мов меншин, а також права мовного самовизначення і мовних уподобань кожної людини.

2. При здійсненні державної мовної політики Україна дотримується таких цілей і принципів:

✓ визнання всіх мов, які традиційно використовуються в межах держави чи її певної території, національним надбанням, недопущення привілеїв чи обмежень за мовними ознаками;

✓ забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території держави;

✓ сприяння використанню російської, інших регіональних мов або мов меншин в усній і письмовій формі у сфері освіти, в засобах масової інформації і створення можливості для їх використання у діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, судочинстві, в економічній і соціальній діяльності, при проведенні культурних заходів та інших сферах суспільного життя в межах територій, на яких такі мови використовуються, та з урахуванням стану кожної мови;

✓ підтримання і розвиток культурних взаємин між різними мовними групами;

✓ забезпечення умов для вивчення української мови як державної, вивчення російської мови, інших регіональних мов або мов меншин і викладання цими мовами з урахуванням стану кожної мови на відповідних рівнях освіти у державних і комунальних навчальних закладах;

✓ сприяння здійсненню наукових досліджень у сфері мовної політики;

Стаття 6. Державна мова України:

- державною мовою України є українська мова;
- українська мова як державна мова обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової

влади, у міжнародних договорах, у навчальному процесі в навчальних закладах в межах і порядку, що визначаються цим Законом. Держава сприяє використанню державної мови в засобах масової інформації, в науці, культурі, в інших сферах суспільного життя;

- обов'язковість застосування державної мови чи сприяння її використанню у тій чи іншій сфері суспільного життя не повинні тлумачитися як заперечення або применшення права на користування російською мовою та іншими регіональними мовами або мовами меншин у відповідній сфері;

- норми української мови встановлюються у словниках української мови та українському правописі. Порядок затвердження словників української мови і довідників з українського правопису як загальнообов'язкових довідкових посібників при використанні української мови, а також порядок офіційного видання цих довідників визначається Кабінетом Міністрів України. Держава сприяє використанню нормативної форми української мови в засобах масової інформації, інших публічних сферах.

Творці проекту самі собі заперечують, оскільки в статті п'ятій бачимо, що передбачається вільне поширення російської мови на засоби масової інформації, освіти та інші сфери суспільства, а в шостій статті вже спостерігаємо обов'язкове поширення української мови у вищезгаданих аспектах.

Стаття 21. Мова освіти: передбачає функціонування у навчальних закладах української мови та за потреби російської або іноземної мови. Пом'якшують умови вступу, коли впроваджують написання тестів російською для тих регіонів, де найбільше вона поширена. Проте варто зробити умови вступу рівні для всіх, тобто написання тих самих тестів тільки українською мовою. Це б підвищило рівень вивчення української мови у тих регіонах, де вона мало розвинена або взагалі не практикується.

1. В усіх загальних середніх навчальних закладах забезпечується вивчення державної мови і російської мови. Об'єм вивчення російської мови визначається місцевими радами відповідно до законодавства про освіту з урахуванням поширеності цієї мови на відповідній території;

2. У державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням регіональними мовами вивчення предметів ведеться регіональними мовами (за винятком української мови та літератури, вивчення яких ведеться українською мовою);

3. Тести для зовнішнього оцінювання якості освіти укладаються державною мовою. Для осіб, які здобували повну загальну середню освіту російською, іншою регіональною мовою, за їхнім бажанням тести перекладаються мовою навчання (за винятком тесту з української мови і літератури);

4. Співбесіда або інші форми контролю, якщо такі передбачені при вступі у навчальний заклад, проводяться державною мовою або мовою, якою здійснюється навчання у цьому закладі, за бажанням абітурієнта;

5. Держава забезпечує підготовку педагогічних кадрів для навчальних закладів з навчанням російською, іншими регіональними мовами, здійснює методичне забезпечення такої підготовки;

6. Навчальні заклади можуть створювати класи, групи з навчанням іноземними мовами.

Контроль за виконання цього закону здійснює Верховна Рада, але вона ж сама є першим джерелом, де більшість депутатів не виконують основних аспектів поданих у цьому законопроекті. Українська мова – національне надбання українського суспільства, вона повинна охоронятися та підтримуватися державою. Мовна політика як одна із складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії. Українська мова, виконуючи інтеграційну функцію, є важливим чинником зміцнення державності, забезпечення культурного та економічного розвитку нашої країни[4, С.7].

Державна мовна політика в Україні повинна виконувати такі завдання: утвердження української мови в усіх сферах суспільного життя – владних структурах, економіці, засобах масової інформації, а також у міжнародній політиці; посилення ролі української мови як мови громадянства для консолідації суспільства і зміцнення незалежності, державності і національної безпеки; використання української мови як спільної риси для об'єднання міжетнічних спільнот; утвердження української мови як відмінної ознаки нації, культури і традицій.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В УКРАИНЕ

В статье проанализировано языковую ситуацию в Украине, специфика которой связана с присутствием разных языков, территориальных и социальных диалектов, которые используются для коммуникации членами общества. Рассмотрено законодательные аспекты функционирования украинского языка как государственного и языковое законодательство в целом.

Ключевые слова: коммуникация, языковая ситуация, языковая политика, языковое законодательство, государственный язык.

LEGISLATIVE ASPECTS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE FUNCTIONING IN UKRAINE

In the article it was investigated the speaking situation in Ukraine, the specifics of which is connected with the presence of different languages, territorial and social dialects, which are used for the communication of the members of the society. It is also analyzed legislative bases of the Ukrainian language functioning as a state one and linguistic legislation in general.

Key words: communication, speaking situation, linguistic politics, linguistic legislation, state language.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Положення Закону України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України». – Харків: СПД ФО Співак Т. К., 2006. – 48 с.
2. Оржехівський В. Міжетнічні взаємини/ Оржехівський В. // Права Людини. – Харків, 2001.
3. Освіта України. – №4 (232) від 24 січня 2001.
4. Пентилюк М. Наш скарб – рідна мова / Пентилюк М. //Матеріали сайту “Сторінки лінгвіста”, 2001
5. Рижак Л. В. Інтелектуальний потенціал нації на рубежі тисячоліть/ Рижак Л. В. // Проблеми безпеки української нації на порозі ХХІ сторіччя: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Київ – Чернівці, 1998. – Ч. II.
6. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. – К.: Спалах, 2004. – 272 с.
7. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциту: Док. I матеріали / Упоряд.: Л.Масенко та ін.. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. – 399 с.